Jarosław KAPSA
Tadeusz WRONA

RODZINA - WSPÓLNOTA LOKALNA - OJCZYZNA

U stóp Jasnej Góry w Częstochowie odbyła się w dniach 7-9 kwietnia 2000 roku XI Ogólnopolska Konferencja „Polityka prorodzinna samorządu terytorialnego", zorganizowana przez Ligę Krajową oraz Komisję Krajową NSZZ „Solidarność" przy współpracy Polskiej Federacji Stowarzyszeń Rodzin Katolickich. Temat spotkania brzmiał: „Od programu «Samorządna Rzeczpospolita» do państwa obywatelskiego".

W roku Wielkiego Jubileuszu Chrześcijaństwa mamy w Polsce jeszcze dwie ważne rocznice. Dwadzieścia lat temu podpisanie Porozumień Gdańskich umożliwiło powstanie NSZZ „Solidarność". Dziesięć lat temu - 27 maja 1990 roku - odbyły się pierwsze wybory do odrodzonego samorządu terytorialnego, a jednocześnie pierwsze w pełni wolne wybory w Polsce po II wojnie światowej. Bez „Solidarności" nie byłoby samorządności; to właśnie przypomniała konferencja. Wielki zryw posierpniowy przyniósł w efekcie szereg koncepcji zmian ustrojowych państwa. Wyrażone zostały one w programie uchwalonym na I Krajowym Zjeździe Delegatów NSZZ „Solidarność" w gdańskiej hali „Oliwii". Temat samorządu terytorialnego wywołany został sporem związku z rządem o termin i ordynację wyborów do Rad Narodowych. Uzyskanie możliwości demokratycznego wyboru przedstawicieli władz lokalnych stało się dla związku ważkim elementem „samoograniczającej" się rewolucji. Teza o samorządach zapisana w rozdziale „Samorządna Rzeczpospolita" rozumiana była szerzej niż tylko jako prawo do demokratycznego wyboru. Mówiła ona o prawie do samodzielnych pod względem prawnym, organizacyjnym i majątkowym samorządów terytorialnych, będących rzeczywistą reprezentacją społeczności lokalnej.

Był to początek drogi do państwa obywatelskiego, przerwanej następnie przez stan wojenny, który zniszczył entuzjazm wielu ludzi, lecz nie zniszczył determinacji i woli wprowadzania zmian oraz realizacji samego programu. Przypomnienie „solidarnościowych" korzeni samorządności na konferencji zorganizowanej przez Ligę Krajową nie było przypadkowe, ponieważ „solidarnościowe" korzenie łączą działaczy samorządowych skupionych w Lidze.

Pierwsze wybory samorządowe w roku 1990 zakończyły się sukcesem Komitetów Obywatelskich. Ten ruch, powstały wiosną 1989 roku, można porównać do obywatelskiego pospolitego

ruszenia. Pierwszym zadaniem Komitetów było zwycięstwo w czerwcowych wyborach do Sejmu i Senatu. Po wyborach Komitety stały się miejscem społecznej aktywności lokalnej, forum, na którym uczono się myśleć o dobru wspólnym. Dzięki Komitetom w skali kraju ukazywało się kilka tysięcy pism lokalnych; Komitety inicjowały pierwsze formy pomocy społecznej, z nich też wywodzi się ruch na rzecz społecznej oświaty. Po wygranych wyborach w czerwcu 1989 roku Senat przygotował projekt ustawy o samorządzie terytorialnym, uchwalonej następnie przez Sejm RP 8 marca 1990 roku. Restytucja samorządu stała się faktem.

Komitety były „wielkim wygranym" pierwszych wyborów samorządowych. To one stanowiły o budowie swoistego ethosu samorządowego, o jakości działań pierwszych rad gmin. Współuczestniczyły w tworzeniu reformy ustrojowej. W znacznej części miast i gmin polskich władzę objęli ludzie „Solidarności". Stawali się lokalnymi liderami, prawdziwymi gospodarzami terenu zatroskanymi o dobro lokalne, patriotami „małych ojczyzn" dążącymi do przezwyciężenia wieloletnich zaniedbań.

Kolejne lata były okresem polaryzacji politycznej. Nastąpił podział ruchu „solidarnościowego", tworzyły się nowe partie polityczne. Efekty tych przemian nie zawsze jednak były pozytywne. Zmiany na najwyższych szczeblach władzy były powierzchowne, nie szły w głąb; samorządowcy natrafiali na duży opór w realizacji swoich zamierzeń. Jednocześnie następowała konsolidacja sił postkomunistycznych. Niezbędna była struktura organizacyjna jednocząca centroprawicę oraz odniesienie działań do najwyższych wartości.

W styczniu 1993 roku prezydent Częstochowy Tadeusz Wrona zaproponował grupie radnych miejskich utworzenie stowarzyszenia pod nazwą Liga Miejska. Miała to być swoista kontynuacja Komitetu Obywatelskiego, forum związane ze społecznością lokalną, odwołujące się do wartości chrześcijańskich i dziedzictwa „Solidarności". W gronie założycieli Ligi znaleźli się między innymi: Anna Woźnicka, Barbara Głąb, Adam Banaszkiewicz i przewodniczący Regionu NSZZ „Solidarność" Aleksander Przygodziński. Liga przyciągnęła także szereg osób spośród miejscowej inteligencji, rzemieślników, przedsiębiorców, środowisk przede wszystkim niepodległościowych. Syntetyczną wykładnią programu Ligi Miejskiej stały się słowa: „Dom – Nasze Miasto – Ojczyzna". Jak to bowiem określiła deklaracja programowa: „«Rodzina – Wspólnota lokalna – Ojczyzna» – te słowa definiujące kolejność budowania ładu społecznego są także określeniem wyznawanych wartości. Ojczyzna jest wspólnym dobrem wspólnot lokalnych, one zaś tworzone są jako wspólnota rodzin".

Przed zbliżającymi się wyborami samorządowymi w samorządach w całym kraju można było dostrzec poszukiwanie podobnej formuły. Szukano form kontynuacji działalności Komitetów Obywatelskich, formuły jednoczenia ludzi wokół zadań związanych z rozwojem gminy, pobudzania aktywności społecznej. Nazwy nadawane stowarzyszeniom były różne, lecz idea podobna.

We wrześniu 1993 roku tygodnik Samorządu Terytorialnego „Wspólnota" w pierwszym numerze, który ukazał się po wygranych przez postkomunistów przedterminowych wyborach do parla-

mentu, opublikował statut Ligi Miejskiej z zachętą do tworzenia w gminach struktur w oparciu o formułę wypracowaną w Częstochowie. Wobec ogólnego zniechęcenia propozycja formuły Ligi została w wielu środowiskach przyjęta jako nadzieja na przyszłość. W środowisku samorządowców samorząd częstochowski cieszył się dużym autorytetem. Częstochowa była pierwszym miastem w Polsce i w Europie Środkowo-Wschodniej, któremu Rada Europy przyznała (w roku 1993) wyróżnienie w postaci Honorowej Flagi Europy. Prezydent miasta Tadeusz Wrona był współzałożycielem i sekretarzem Związku Miast Polskich, członkiem reprezentacji polskich samorządowców w strukturze Stałej Konferencji Władz Lokalnych i Regionalnych Rady Europy w Strasburgu, inicjował porozumienia o współpracy między miastami. Ułatwiło to rozpowszechnienie pomysłu Ligi w wielu miejscowościach. W lipcu, a następnie w grudniu 1993 roku, w Częstochowie doszło do spotkania samorządowców z kilkudziesięciu miast Polski. Przyjęto wówczas projekt utworzenia ogólnopolskiego stowarzyszenia Liga Krajowa, budującego oddziały lokalne w miastach – jako Ligi Miejskie i w gminach wiejskich – jako Ligi Wiejskie. Bardzo wyraźnie akcentowano specyfikę gmin.

W oświadczeniu o powołaniu stowarzyszenia napisano między innymi: „Liga Krajowa [...] opowiada się za budową Polski Obywatelskiej, której podstawowym i trwałym elementem jest samorząd terytorialny [...]. Pragniemy aktywnie uczestniczyć w życiu społeczno-politycznym Polski, realizując program, który za najważniejsze wartości uznaje: Rodzinę – Wspólnotę lokalną – Ojczyznę; chrześcijański system wartości; tradycje patriotyczne, wolność i niepodległość; «Solidarność» jako bezpośrednią sprawczynię rozbicia systemu komunistycznego; samorządność w życiu społecznym i gospodarczym; dorobek pokoleń społeczności lokalnych; prywatną własność; tolerancję; pracę i uczciwość w życiu publicznym".

W roku 1994 struktury Ligi Krajowej działały już w wielu miejscowościach. W wyborach samorządowych ugrupowanie to odniosło liczne sukcesy. Z Ligi Krajowej wywodzili się wybrani w 1994 roku prezydenci takich miast, jak na przykład Częstochowa, Katowice, Rzeszów, Tarnobrzeg czy Starogard Gdański. Istniejące zaledwie rok stowarzyszenie stało się liczącą się siłą polityczną. Po zakończeniu pierwszej samorządowej kadencji okazało się, że programy lokalne mają ogromną wartość, można je uogólniać i ukształtować w program przebudowy państwa wynikający z konkretnych doświadczeń.

Obrady I Zgromadzenia próbowały określić miejsce Ligi Krajowej na polskiej scenie politycznej. Czy stowarzyszenie to ma ograniczyć swoją aktywność do uczestnictwa w pracach samorządów gminnych, czy też próbować wpływać na kształt reform ustrojowych państwa? Nie sposób mówić o tej debacie w oderwaniu od jej kontekstu politycznego. Lata 1993-1997 to okres rządów koalicji SLD-PSL. Przerwane zostały wówczas reformy samorządowe. Dowodem tego była decyzja przesuwająca termin przekazania gminom szkół podstawowych z roku 1994 na rok 1996. Państwo nie chciało oddać samorządom sprawy najważniejszej dla ich rozwoju – odpowiedzialności za edukację dzieci. Do szuflady ministerialnej

trafiły opracowane w roku 1993 przez zespół Michała Kuleszy projekty wprowadzenia samorządowych powiatów. W miejsce powiatów wprowadzono tak zwany program pilotażowy dla dużych miast. Niekorzystnie zmieniała się struktura dochodów samorządów. Przekazywaniu kolejnych zadań nie towarzyszyło przekazywanie odpowiednich środków finansowych. Nowe zadania nie były własnymi zadaniami gmin, lecz zadaniami zleconymi i opłacanymi przez centrum. Przyznawanie dotacji oparte było na uznaniowości centrum. Prawa wspólnot lokalnych były w coraz większym stopniu ograniczane, a ich dochody uszczuplane. Wracało „ręczne sterowanie", postępowała recentralizacja państwa.

W tej sytuacji Liga nie mogła ograniczać swojej aktywności jedynie do spraw lokalnych. Musiała stać się siłą polityczną dążącą do zmian. II Zgromadzenie Ligi, obradujące w Bydgoszczy w roku 1996, przyjęło dokument programowy w sprawie ustroju Rzeczypospolitej. „Najważniejszym zadaniem polityki polskiej jest dzisiaj zbudowanie państwa, które stałoby się własnością całego narodu; wspólnym dobrem obecnych i przyszłych pokoleń Polaków [...] Liga Krajowa opowiada się za takim modelem życia publicznego, który – zgodnie z zasadą pomocniczości – wypełnia przestrzeń między obywatelem a rządem odpowiedzialnością za sprawy publiczne jednostki, rodziny, wspólnoty lokalnej i regionalnej. Realizacja tego założenia wymaga, by system finansów publicznych i ustrój publicznoprawny Polski były dostosowane do potrzeb rodziny, gminy, miasta i powiatu, a wreszcie wspólnoty regionalnej. Dopiero wypełnienie tej przestrzeni instytucjami samorządowymi, organizacjami pozarządowymi i zainteresowaniem naszych rodzin uczyni realną działalność rządu i pozwoli skutecznie kierować nawą państwową". Dokument ten wyraźnie określał kierunek, w którym winna zmierzać przebudowa państwa. Był zwiastunem podjętej w 1998 roku reformy administracji publicznej.

Liga Krajowa konsekwentnie podkreślała, iż czuje się spadkobierczynią idei „Solidarności". Wyznaczało to jej miejsce na mapie politycznej Polski. W roku 1996 stowarzyszenie zawarło porozumienie o współpracy z NSZZ „Solidarność". Uznano w nim zbieżność celów i programów, a ponadto zapisano, iż strony „deklarują, że państwo jest dobrem wspólnym obywateli, i uznają, że fundamentem demokratycznego ładu w państwie są zasady katolickiej nauki społecznej oraz wszelkie formy samorządności w życiu społecznym i gospodarczym, a szczególnie samorząd terytorialny". Liga Krajowa stała się współzałożycielem Akcji Wyborczej Solidarność. Wniosła do AWS nie tylko dobrze uformowane kadry liderów lokalnych i lokalnych polityków. Miała również decydujący wpływ na kształt programu reform samorządowych Akcji. Skutki porozumienia z „Solidarnością" znalazły odzwierciedlenie w Karcie AWS, w jej siódmym zadaniu określonym jako „decentralizacja kompetencji i finansów publicznych", oraz w przygotowanym przez Ligę Krajową przed wyborami parlamentarnymi w 1997 roku programie samorządowym AWS, przyjętym następnie przez parlament jako reforma ustroju państwa. W programie AWS część ustrojowa oparta była na dokumentach przyjętych w lutym 1997 roku przez Ligę Krajową: „Stanowisku pro-

gramowym na wybory parlamentarne 97" oraz „Tezach w sprawie reformy samorządowej".

Po wyborach w roku 1997 działacze Ligi trafili do ław parlamentarnych i rządowych. Przedstawiciel Ligi Jerzy Widzyk został szefem Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Mieczysław Janowski - przewodniczącym Senackiej Komisji Samorządu Terytorialnego i Administracji Państwowej, Tadeusz Wrona - przewodniczącym Zespołu Samorządowego Klubu Parlamentarnego AWS i wiceprzewodniczącym Sejmowej Komisji Samorządu Terytorialnego i Polityki Regionalnej. Zespół parlamentarny Ligi Krajowej liczył 15 posłów i 4 senatorów. Sukces wyborczy z roku 1997 pozwolił realizować program Ligi, który stał się podstawą wprowadzonych przez rząd premiera Jerzego Buzka reform administracji publicznej. Założenia programowe Ligi znalazły także swoje odzwierciedlenie w innych reformach społecznych podjętych przez ten rząd. W ramach zorganizowanej ogólnopolskiej konferencji oraz czterech konferencji regionalnych kontynuowano pracę programową Ligi, poruszając między innymi kwestie dotyczące finansów gmin, powiatów i województw, a także przekazano AWS hasło Ligi: „Rodzina - Wspólnota - Ojczyzna", które następnie stało się hasłem AWS w wygranych wyborach samorządowych w roku 1998.

Liga przywiązuje ogromną wagę do tradycji niepodległościowych i do dorobku pokoleń. W roku 1995 jej Honorowym Członkiem został Adam Bień, minister Rządu Londyńskiego, ostatni żyjący spośród sądzonych w „procesie szesnastu" w Moskwie. Mówił do przedstawicieli Ligi, że „nadzieja Polski jest w samorządzie". Na zorganizowanym w Sejmie RP w grudniu 1999 roku seminarium w 100-lecie urodzin śp. Adama Bienia działacze Ligi podkreślali, że czują się sukcesorami wartości, które on reprezentował i których bronił. Z inicjatywy posłów Ligi jedną z sal w Sejmie nazwano jego imieniem.

Liga Krajowa ustanowiła nagrodę imienia Grzegorza Palki, tragicznie zmarłego wybitnego samorządowca, prezydenta Łodzi i prezesa Unii Metropolii Polskich, za wybitne zasługi dla polskiego samorządu terytorialnego. W roku 2000 będzie miała miejsce trzecia edycja tej nagrody, która nazywana jest „Samorządowym Oscarem". Już drugi rok Liga wydaje własne pismo - miesięcznik „Rodzina - Wspólnota lokalna - Ojczyzna", a od roku, po podpisaniu porozumienia, współpracuje z Krajową Kasą Oszczędnościowo-Kredytową zrzeszającą SKOKI - niezarobkowe instytucje samopomocy finansowej silnie osadzone w środowiskach lokalnych.

Ostatnie Zgromadzenie Ligi Krajowej, które odbyło się w 1999 roku w Opolu, wezwało do jedności AWS oraz do utworzenia jednego ugrupowania politycznego. Zajęło też stanowisko w sprawie finansowania jednostek samorządu terytorialnego, sytuacji w kulturze, w sprawie współpracy samorządu terytorialnego, gospodarczego i rolniczego oraz aktywizacji lokalnego rynku pracy i przeciwdziałania bezrobociu. Marszałek Sejmu RP Maciej Płażyński pisał do uczestników Zgromadzenia: „Liga Krajowa, zrzeszająca Ligi Miejskie i Ligi Wiejskie, zgodnie z hasłem «Rodzina - Wspólnota lokalna - Ojczyzna», w aktywny sposób, już od sześciu lat, wspiera wszelkie formy samorządności, tworzenie autentycznych więzi lokalnych mieszkańców, stara się

o poprawę jakości życia polskich rodzin. To potrzebna nam wszystkim i bardzo cenna działalność".

Bogactwo oferty programowej Ligi wypływa nie tylko z doświadczenia w pracy samorządowej, ale jest to efekt między innymi organizowanych co pół roku konferencji na temat: „Polityka prorodzinna samorządu terytorialnego", odbywających się od 1994 roku w Częstochowie. Pisał o nich ks. dr Kazimierz Kurek, wieloletni Krajowy Duszpasterz Rodzin: „Już sam fakt złączenia tych poszukiwań – najlepszych dla polskiej rodziny – z Jasną Górą jest zobowiązujący, ale wpisuje się w nurt wiekowych trosk i dążeń do suwerenności. Obowiązkiem współczesnego pokolenia jest wypracowanie i zrealizowanie takich rozwiązań, dzięki którym polska rodzina będzie suwerenna. Suwerenna – czyli niezależna – czyli będzie cieszyła się poszanowaniem swych praw zapisanych w Karcie Praw Rodziny, jako podstawowej konstytucji dla każdego ustroju. Suwerenność rodziny jest w centrum każdej polityki prorodzinnej. Suwerenność (niezależność) ekonomiczna, suwerenność w zakresie swobodnego wyboru szkoły i środowiska edukacyjnego, możliwość stowarzyszania się, zrzeszeń – to filary nowoczesnej polityki na rzecz rodziny. [...] Liga Krajowa [...] wykonała znakomicie pracę, w ten sposób zostało stworzone środowisko myśli, które wciąż się powiększa. A posługa myślenia należy do najbardziej potrzebnych i zarazem do najbardziej wpisujących się w rozwiązania kwestii strategicznych". Dorobek konferencji to w pierwszym rzędzie zmiana sposobu myślenia o powinnościach samorządu, zdefiniowanie, iż wszelka polityka samorządu musi służyć dobru rodziny.

Na pierwszej konferencji w listopadzie 1994 roku radna Anna Kozera z Płocka przedstawiła pomysł utworzenia w gminach Komisji do Spraw Rodziny. Dzięki następnym konferencjom pomysł materializował się w kolejnych miastach. Na ostatniej konferencji, która miała miejsce w roku 2000 w dniach 7-9 kwietnia, przedstawiciele kilkudziesięciu komisji działających na wszystkich szczeblach samorządu podpisali deklarację o współpracy i powołali Forum współdziałania. Deklarację poprzedzała preambuła głosząca, co następuje: „Rodzina jest fundamentem życia społecznego – wspólnotą osób pierwotną w stosunku do państwa, wspólnotą miłości i solidarności, jest sercem wspólnoty lokalnej i podstawą wychowania do demokracji oraz tradycji narodu. Rodzina jest jedynym ogniwem odpowiedzialnego przekazywania życia i miejscem, gdzie w pełni rozwijają się i trwają w przekazie wartości duchowo-etyczne, społeczne i kulturalne. Ta wspólnota decyduje o trwaniu narodu, o jego kondycji i wartościach moralnych, które naród uznaje i którymi żyje". Uznanie rodziny za „serce wspólnoty lokalnej" określa sposób myślenia o polityce lokalnej. Często bowiem w codziennej praktyce górę bierze myślenie technokratyczne, ważne wydają się kilometry budowanych dróg, kanalizacji, kubatura zbudowanych budynków. Konieczna jest jednak refleksja – komu mają służyć owe drogi czy budynki.

Debaty pod Jasną Górą wnosiły nowe pomysły. W roku 1996 opowiedziano się za wprowadzeniem podatku prorodzinnego i określono jego założenia. Przez pryzmat praw rodziny patrzono na założenia programu reformy służby zdrowia, pomocy społecznej, edukacji.

Zdecydowanie poparto ideę „bonu oświatowego", widząc w nim narzędzie oddające w ręce rodziców odpowiedzialność za edukację i wychowanie dzieci. Popierano też różne formy promocji przedsiębiorczości służącej rodzinie. Omawiano znaczenie, jakie ma dla rodziny rozwój budownictwa mieszkaniowego czy innowacje energooszczędne. Debatując o bezpieczeństwie publicznym podkreślono, iż jego fundamentem jest zdrowa rodzina. W czasie wielkiej powodzi Liga Krajowa zaangażowała się w pomoc powodzianom, jednocześnie skierowała do samorządów apel o pomoc potrzebującym pod hasłem „Polska lokalna jest solidarna". Także częstochowska konferencja w roku 1997 poświęcona została roli samorządu w obliczu klęski żywiołowej. Były to pierwsze podsumowania i wnioski z katastrofy, która dotknęła południową część Polski.

Jedenaście konferencji to ogromny dorobek intelektualny. Wśród prelegentów nie zabrakło czołowych polityków AWS, obecnych ministrów w rządzie Jerzego Buzka. Częstym gościem był Marian Krzaklewski. Znamienne były jego słowa wygłoszone wiosną roku 1997, że wśród samorządowców trzeba szukać kandydatów na przyszłych premierów i ministrów „Solidarności". Nie był to ukłon w stronę „sojusznika" przed zbliżającymi się wyborami. Była to forma uznania dla intelektualnego dorobku jasnogórskich spotkań.

Częstochowskim konferencjom towarzyszy tradycyjnie organizowana przez Ligę jesienią każdego roku pielgrzymka samorządu terytorialnego na Jasna Górę oraz Zjazd Radnych i Członków Zarządów pod hasłem „Liderzy lokalni nadzieją III Rzeczypospolitej".

Samorządowcy Ligi Krajowej towarzyszyli przybywającemu do Polski Ojcu Świętemu. Triduum papieskie zorganizowane w Krakowie i w Starym Sączu w 1999 roku czy seminarium „Samorząd terytorialny z Ojcem Świętym Janem Pawłem II ku cywilizacji miłości" w Lubinie i w Legnicy w roku 1997 oraz uczestnictwo w mszach papieskich stanowiły wyraz oddania polskiego samorządu Ojcu Świętemu.

W czerwcu 1997 roku w Legnicy działacze Ligi złożyli papieżowi Janowi Pawłowi II deklarację: „Samorząd terytorialny stanowi cenne osiągnięcie naszego pokolenia, osiągnięcie stanowiące owoc przemian roku 1989, zakorzenionych w zrywie 1980 roku i lat poprzedzających. Tutaj uczymy się – jako ludzie wierzący – jak wypełniać misję społeczną, jak łączyć wypełnianie społecznych zadań z zachowaniem chrześcijańskiej postawy. W doświadczeniu i pracy samorządu terytorialnego mamy sposobność doświadczyć, jak mądre i skuteczne stają się zasady życia wspólnego: zasada pomocniczości, solidarności i współuczestniczenia, z taką wytrwałością przywoływane przez Waszą Świętobliwość w nauczaniu społecznym Kościoła. Praca w samorządzie lokalnym staje się coraz bardziej owocną szkołą kształtowania postaw na rzecz życia publicznego, także w wymiarze politycznym". Wypada przypomnieć te słowa w kontekście ostatniej, XI już konferencji: spotkania, na którym przypomniano sięgające roku 1981 początki budowy polskiej samorządności; spotkania, na którym podpisano deklarację o współpracy Komisji do Spraw Rodzin, tworząc tym samym ogólnokrajowy ruch na rzecz polityki prorodzinnej samorządu; spotkania tak dobitnie ukazującego tradycje, z których

wywodzi się Liga Krajowa. Przypomnieć trzeba deklarację z Legnicy, bo fundamentem działań Ligi od czasu jej powstania była społeczna nauka Kościoła. Nie byłoby polskiego samorządu bez znamiennych słów, iż trzeba „odnowić oblicze Ziemi, Tej Ziemi", wypowiedzianych w Warszawie w 1979 roku.